

široko predstavi. Pozornost otrokom in mladini je veljala od porodnišnice do zaključka šolanja. Prizori razigranih otrok na obrežju Savinje so bili idealno propagandno sredstvo. Enak namen so imela različna praznovanja; poudarjala naj bi tudi povezanost prebivalstva z nemško državo. Nacisti so bili mojstri množičnih zborovanj; spretno izkoriščanje vizualnih učinkov bogate krasitve prizorišč, nočnih baklad in množice uniform uzremo tudi na fotografijah v katalogu.

V skladu z usmeritvijo totalitarne nacistične miselnosti, da je naloga vsakogar prispevati v boju za zmago "nove domovine", so morali številni Slovenci obleči uniformo *vermanšafta*, a tudi ženske in mladino so na domači fronti vpregli v voz, ki je peljal domnevni svetli bodočnosti naproti. Na fotografijah vidimo prepotene vermane na tekmovaljih, ponosne na paradi in skrušene na pogrebu soborcev, pripadnike *Nemške mladine*, ki zbirajo smuči za vojake, in ženske pri pletenju za *Zimsko pomoč*. Mnogi so morali domovini služiti tudi daleč od doma. S fotografijami spremljamo skupine fantov in deklet pri odhajanju v *Državno delovno službo* in v nemško vojsko. Gospodarstvo je bilo tako kot vsa družba prepojeno z nacistično ideologijo. Večja podjetja so za ideološko vzgojo svojih delavcev morala imeti poverjenike. Kmetijstvo pa je kot temelj v boju za prehrano bilo v središču zanimanja nacistov že takoj po prihodu na oblast leta 1933.

Zaključni del ("*Na smrt obsojeni*") v sedmih podpoglavjih prinaša 49 fotografij. Kot je bilo že omenjeno, mimo nekaterih med njimi ne more nobeno delo, ki obravnava nacistično nasilje nad okupiranimi narodi. Z besedo in sliko pa so prikazane tudi druge oblike nasilja nad prebivalstvom: rušenje kulturnih spomenikov, pregon slovenščine iz javnega življenja, zaplembe, zapiranje in mučenje, odgon v taborišča ali v izgnanstvo. Del trpljenja, ki ga je prestalo Celje, so prinesla ameriška in britanska letala, vendar je tudi to bilo posledica nacistične zasedbe. Odporu okupatorju je namenjen predzadnji sklop fotografij, poslednjim dnevom vojne pa zadnji.

Avtorja, ki sta se z drugo svetovno vojno v svojih delih že večkrat ukvarjala, sta bila pri pripravi tokratnega kljub temu pred težko nalogo. Kako izbrati slike, ki največ povedo? Rezultat reševanja

njunih dilem, ki je pred nami, more (mora) zadovoljiti. Celje je dobilo še eno odlično predstavitev delčka svoje preteklosti. Prvič so se pred nami odprli prizori, za katere niti nismo pričakovali, da so še ohranjeni. A ne vidimo le naštetih dogodkov, zaradi katerih so fotografije pravzaprav nastale. V ozadju uzremo tudi podobo mesta, zamrznjeno v določenem času. Gre dice s tulipani pred železniško postajo, fasade hiš, napise na lokalih, tribune na Glaziji, opremo bolnišnice ali vrtca, podobo ulic, nosilce električnih napeljav ... Izpovedna moč podobe je tisočkrat večja kot moč besede.

Po upornem iskanju spodrsrljajev sem se slednjič moral zadovoljiti s klavnim rezultatom: izraz *izseljevanje* na str. 72 bi morebiti kazalo zamenjati z *izganjanjem*; slika na str. 101, podnaslovljena *Kopanje obrambnih jarkov, 1945*, je nastala prej. Na tistem mestu je v omenjenem letu že stalo protiletalsko zaklonišče.

Bojan Himmelreich

Janošikove »pustolovščine«

Jak Koprivc, *Generalov let. Spomini generala Ivana Dolničarja*, Modrijan, Ljubljana, 2005, 288 strani.

Ivan Dolničar je tisti mož, ki bo v zgodovini slovenskega partizanstva ter odporništva in uporništva nasploh, ostal zapisan kot človek, kateremu se je osebno predal sam Aleksander Löhr. Nemški general, vrhovni poveljnik jugovzhodne Evrope in skupine armad E, ki je še maja 1945 poveljeval skozi Slovenijo umikajočim kolonam polmilijonske množice do zob oboroženega vojaštva, je bil k sreči profesionalni soldat in legalist. Spoštoval je podpis nemške kapitulacije in je raje, kot da bi z lahkoto pregazil šibke slovenske partizanske enote, ki so mu stale na poti, poiskal stik z njihovim najbližjim poveljnikom. Naključje je hotelo, da se je ravno takrat, 9. maja 1945, v Zgornji Savinjski dolini, na čelu Šlandrove in Zidanškove brigade, nahajal Ivan Dolničar, partizanski podpolkovnik in komisar 14. divizije. Nasproti prekaljenega pruskega vojskovodje je stal komaj 24-letni mladenič

z dosti krajšo, predvsem pa povsem drugačno vojaško preteklostjo. Kot pravi sam, se k sreči ni najbolje zavedal veličine in pomembnosti takšnega dogodka, a vendarle je ob tem čutil precejšnje tremo. A ta ga ni zmotila, da ne bi Löhra iz Letuša pripeljal v Topolšico, ga »predal« nadrejenim v štabu 4. operativne cone in mu dal postreči z jabolčnim štrudlom. Ko so nato tam Löhra ponovno »izgubili«, je moral Dolničar še enkrat ponj in ga čez teden dni tudi dokončno »razorožil«.

Ta fascinantna zgodba, ki se je odvijala v zadnjih dneh 2. svetovne vojne v Evropi in ki bi bila vredna ekranizacije, pa je zgolj segment bogate, razburkane in nadvse zanimive življenjske poti Ivana Dolničarja, ene najpomembnejših osebnosti slovenske oz. jugoslovanske vojaške in politične zgodovine v dobri drugi polovici 20. stoletja. Zato je odločitev o pisanju in objavi spominov, na katero smo čakali zelo dolgo, sila dragocena. Zanj je ob Dolničarju najzaslužnejši stari novinarski maček Jak Koprivc, ki je k pričujoči biografiji ubral nadvse posrečen pristop. Zasnoval jo je kot dolg intervju, v katerem je skozi dobro koncipirana in pogosto prav nič prizanesljiva vprašanja vodil Dolničarjev spomin, razmišljanja in zaključke.

Čeprav urejeno v sedmih poglavjih bi lahko vsebino knjige razdelili na tri glavne sklope, ki na neki način sovpadajo z najpomembnejšimi obdobji Dolničarjevega življenja in dela. Vse se seveda začne z okupacijo in odločitvijo napredno vzgojenega in narodno zavednega mladeniča, da se aktivno vključi v odporiško gibanje; najprej kot terenski aktivist Osvobodilne fronte, kmalu zatem pa že s puško na rami kot partizan Janošik. Začel je kot navaden borec, nato pa se po zaslugi osebne poguma in moralne pokončnosti, voditeljskih sposobnosti ter občutka za sočloveka bliskovito vzpenjal po lestvici poveljniških in komisarjskih mest ter osvoboditev dočkal, kot rečeno, s činom podpolkovnika – komisarja 14. divizije. Prav te legendarne slovenske partizanske enote, s katero je v začetku leta 1944 prestajal kalvarijo na njenem pohodu na Štajersko in za katerega priznava, da je bil, kljub vsej človeški in patriotski veličini ter pomenu, velik strateški spodrselj slovenskega partizanskega vodstva, kar je od takrat najboljših slovenskih partizanov in partizank zahtevalo ogromne žrtve in nečloveške napore. Vendarle pa je bila od bojev, lakote in mraza kot sestavnih delov Dol-

ničarjeve partizanščine verjetno še hujša njegova osebna, bolje rečeno družinska tragedija, saj je na lastni koži izkusil vso tragiko slovenskega medvojnega bratomornega spopada. Medtem ko si je eden od njegovih bratov (v partizanih so bili trije) kot ranjeni partizanski komandant raje, kot da bi padel v roke domačim kolaborantom, sam vzel življenje, se je drugi brat znašel na nasprotni strani in bil kot pripadnik poražene vojske po vojni tudi likvidiran. Čeprav Dolničar povojnemu maščevanju zmagovalcev ne namenja toliko prostora, kot bi si morda želeli, pa ravno v opisu usode brata domobranca posredno priznava, da je za izvensodne poboje, čeprav sam vanje ni bil vpleten, vsaj v določenem obsegu vedel. In s to travmo, tako osebno kot nacionalno, se je kot predsednik slovenske borčevske organizacije uspešno soočal tudi pol stoletja pozneje. Ko je na čelu in v imenu svojih nekdanjih soborcev prevzel in priznal del krivde ter izrazil obžalovanje, obenem pa globoko in iskreno ostal zvest prepričanju, da narodno izdajstvo, kljub različnim okoliščinam, ki so do njega privedle, povsod in vselej ostaja moralno sprevrženo in – generalno gledano – neopravičljivo dejanje.

Če je t. i. partizansko obdobje Ivana Dolničarja že doslej bilo nekako najbolj znano, pa za drugi sklop knjige to še zdaleč ne velja. V njem je namreč predstavljena njegova skoraj 40 let trajajoča vojaška in politična kariera, vse od leta 1945, ko je bil skupaj s svojo divizijo poslan v Vojvodino, do funkcije generalnega sekretarja Predsedstva SFRJ, na kateri se je leta 1982 tudi formalno upokojil in vrnil v Slovenijo. Vmes je bilo seveda vse prej kot dolgočasno. Veliko se je selil, se dokončno zapisal svoji veliki ljubezni – letalstvu, se prebil v sam vrh JLA in bil aktivni udeleženec in priča najpomembnejših dogodkov, ki so zaznamovali danes že pokojno državno tvorbo. Izredno zanimivi opisi dogajanja znotraj jugoslovanskega vojaškega in političnega vrha so, predvsem za zgodovinarje, največja dragocenost Dolničarjevih spominov. Spopadi posameznikov, struj in konceptov, zakulisne igre in spletke ter psihološki profili osebnosti, ki so krojili usodo države in njenih prebivalcev, so namreč opisani tako rekoč iz prve roke. General Dolničar je (bil) pač insider, ki se je jugoslovanske stvarnosti, tako njenih kvalitativ kot slabosti, tako blišča kot bede, hitro zavedel in ves čas zavedal. In ki je bil zaradi svojega »liberalizma« tudi trn v peti ter pogosta tarča generalštabnih trdorokcev. Da so

bili njihovi napadi v glavnem jalovi, pa gre morda zasluga tudi samemu maršalu, ki je do slovenskega generala čutil precejšnjo naklonjenost. Slednji se mu je z organizacijo njegove zadnje poti primer- no oddolžil, pa tudi sicer Dolničar v zapisanem ne taji svojega globokega, čeprav še zdaleč ne malikovalskega, spoštovanja do pokojnega Josipa Broza Tita.

Tretji sklop knjige je namenjen t. i. sloven- skim letom. Se pravi času po formalni upokojitvi in vrnitvi v Ljubljano, ko je v drugi polovici 80. let po- stal aktiven član slovenskega partijskega, v dobršni meri že prenoviteljskega vodstva ter se znašel sredi nacionalno-politične fronte na predvečer razpada skupne države. Pri tem si je vztrajno prizadeval za zmago razuma ter splošno demokratizacijo kot predpogoj nadaljnega obstoja in razvoja skupne države. Čeprav je vanj iskreno verjel, pa si kot re- alist, politik, vojak in Slovenec ni zatiskal oči in tudi ne delal utvar. Zavrnil je sicer Kučanovo in Janše- vo željo, da ga v času slovenskega osamosvajanja postavita na čelo slovenske teritorialne obrambe, obenem pa je, takrat že kot predsednik ZZB NOV Slovenije, organiziral slovenske generale v ostrem protestu proti jugoslovanski agresiji.

Več kot desetletje dolgo predsedovanje slo- venski borčevski organizaciji ni bila lahka preizku- šnja, še posebej, ker se je bilo treba znajti v novih družbenih in političnih razmerah, se soočiti z ne- katerimi neprijetnimi in travmatičnimi pojavi pre- teklosti, ki smo jih že omenili, in istočasno obva- rovati vrednote, tradicijo in udeležence NOB pred vse agresivnejšimi »predružačevalci« zgodovine. Tako se Dolničar ob koncu svojih spominov usme- ri predvsem v svoj odnos do spravni prizadevanj, katoliških cerkvenih oblasti in politike, kar Gene- ralov let pripelje tako rekoč do današnje aktualne slovenske politične stvarnosti.

Seveda gre pri vseh spominih za osebno interpretacijo minulega in to nič manj ne velja za omenjeno knjigo. Na ta način jo je treba tudi jemati in, kot že rečeno, z njo dopolniti siceršnje védenje in poznavanje preteklosti. Pogledi njenih glavnih akterjev, kar je Dolničar brez dvoma bil, so zato več kot dobrodošli in tudi zato si je želeli, da bi Generalov let dosegel čim več bralcev.

Tone Kregar

Nepozabni nategi rdečih umetnikov

Mateja Režek, Med resničnostjo in iluzijo.
Slovenska in jugoslovanska politika v desetletju po sporu z Informbirojem (1948–1958). Založ- ba Modrijan, Ljubljana 2005; 224 strani.

Najprej moram priznati, da mi dotlej, ko sem prebral pričujočo knjigo, omenjeno obdobje ni budilo posebnih skomin po tem, da bi se bilo treba z desetletjem, ki je sledilo zgodovinskemu »ne« Stalinu, kakorkoli pobliže seznanjati in se po- glabljeti vanj. Zanimiv je bil sam dogodek – shiz- ma, sledilo pa je lizanje ran in obilno dokazovanje, kakšna krivica se »nam« je zgodila. Tako sem si pač predstavljal stvari v svoji preproščini in upošteva- je naučeno pri urah STM (samoupravljanja s temelji marksizma), kjer se je v tovariščine besede še leta 1985 dalo ravno tako malo dvomiti kot v resolucije CK KPJ v zadevnih časih.

Avtorica začenja svojo pripoved o izgonu iz raja z obširno primerjavo med »ustavno garanti- ranimi« in dejanskimi pravicami narodov in na- rodnosti v Sovjetski zvezi in pri nas, nadaljuje pa s standardno (ne)delitvijo oblasti in ostalimi sti- čnimi točkami obeh enopartijskih sistemov, s čimer dokaže, da so bile težke besede ljubljene- ga Stalina, ki jih je namenil svojim tako vzornim učencem po- leti 1948 popolnoma nezaslužene, in da je kleč ti- čala v pretirani podjetnosti jugoslovanskega Mar- šala, ki je svoj vojni zvezdniški status začel obilno izkoriščati pri zagotavljanju jugoslovanskega pie- montstva na Balkanu in med vzhodnoevropskimi partijami.

Čez noč je jugoslovanska partija (= Jugosla- vija) ostala na popolni čistini – poslušne partije, zbrane v informbiroju (IB), so tekmoval v pljuva- nju ognja in žvepla na odpadniške bivše tovariše, Zahod pa je z zanimanjem spremljal nekaj, za kar je verjel, da je zgolj še ena rdeča potegavščina več. Potem ko bitje po prsah in intenzivna povampir- jena kolektivizacija na jugoslovanskem podeželju